

**„PRÍPAD IVAN POLEDŇÁK“ V KONTEXTE SÚČASNEJ
SLOVENSKEJ HUDOBNEJ KULTÚRY.
PRI PRÍLEŽITOSTI ŽIVOTNÉHO JUBILEA**

Nad'a Hrčková

Názov príspevku k neuveriteľnému životnému jubileu večne mladého, aktívneho a plodného Ivana Poledňáka môže byť v Čechách pre niekoho, koho nikdy nezaujímal česko-slovenský kultúrny kontext, ani oblasť súčasnej hudby, mätúci. A, pravdaže, aj pre tých nevykorenitelných „majiteľov slova“ na Slovensku, ktorí stále rozhodujú o tejto citlivej a krehkej, no zároveň tak intímne s oblasťou etiky spojenej oblasti. Vďaka režimu, ktorý si zaumienil považovať sa za jej výlučného majiteľa a rafinovanými metódami nútiť umelcov stať sa jej poskokmi, stal sa každý nositeľ odborných, profesionálnych a s nimi nerozlučne spojených etických hodnôt automaticky skôr či neskôr osobou, určenou na odstrel. No Ivan Poledňák „prežil“ a prispel k tomu, že hudobnovedné pracovisko na Československej akadémii vied a napokon v rámci Akadémie vied Českej republiky odvieďlo vynikajúce výsledky a vyprodukovalo aj mnohé, dodnes neprekonané projekty. Napokon jeho nepostrádateľnosť ako vedca i pedagóga sú dnes, v jeho požehnanom veku, v univerzitnom prostredí i mimo neho i neprehliadnuteľné i vysoko ocenené.

Ja osobne si postojem a osobnosť Ivana Poledňáka cením o to viac, že nebolo veľa tých, čo si napriek všetkému (a dokonca aj keď boli etablovaní a nie likvidovaní) zreteľne a artikulovane išli za svojím presvedčením a svojou cestou. Tie osamelé cesty jedných i druhých – veď každý pracovitý tvorivý umelec či vedec musí byť koniec koncov nevyhnutne aj osamelým bežcom – sa tu i tam pretli a vytvárali v „normalizácii“ ostrovčeky normality. Zvlášť hodnotné bolo to, ak k nim patrili aj ľudia uznávaní, nevyhnanci; tí mohli byť neraz vzácnou oporou zväčša beznádejných snáh o zmenu neraz neznesiteľných stavov nezmyselného marazmu a nehybnosti. Dnes je už zrejmé, že celý obrodňovací proces a zázrak Pražskej jari vytvorilo paralelné snaženie exkomunikovaných nezmieriteľných vizionárov slobody a jasnozrivej vedeckej inteligencie, ktorá dokázala prehliadnúť podstatu erózie a pádu režimu z objektívneho nadhľadu.

K tým druhým patrí v zdanlivo odťažitej oblasti hudby a hudobnej vedy i nanajvýš zriedkavý „prípád Ivan Poledňák“ – parafrázujem názov jeho vlastného referátu o Janovi Klusákovi¹ na medzinárodnom sympóziu v rámci pravdepodobne najvýznamnejšieho podujatia, aké po dlhých rokoch vyžívania sa režimu v manipuláciách súčasnej hudby po Novembrovej revolúcii v roku 1991 vzniklo v Bratislave. Zrodilo sa z iniciatívy a nadšenia niekoľkých jednotlivcov, umelcov a kritikov, tamtým režimom exemplárne na roky vyvrhnutým vo svojej profesii z normálneho života a na okraj hudobnej kultúry.

Prečo sa, z môjho pohľadu, dá použiť táto paralela etablovaný vedec – exkomunikovaný umelec? Čo majú vlastne dva zdanlivo „nezlučiteľné“ prípady spoločné? A čo môže spájať mňa, roky a vlastne dodnes nežiadúceho horlivca zo Slovenska za mladú hudobnú avantgardu 60. rokov a za hodnoty súčasnej hudby vôbec, kritika a historika s horúcou hlavou, so systematikom, uznávanou autoritou a vedcom par excellence, dlhé roky na vedúcom poste výstavnej vedeckej inštitúcie a dnes presláveného pedagóga (dokonca na exponovanej pozícii vedúceho katedry)?

Ivana Poledňáka som osobne poznala len málo, pri vystúpeniach na konferenciách, ale to je u produktívnych osobností normálne. Prezentujú sa nie svojim správaním a stykmi, ale činmi. A tak to bola spočiatku čítba Poledňákových kníh (v spolupráci s Jirkom Fukačom a ďalšími, najmä tak príliš skoro zosnulým a nám, horlivcom za Novú hudbu na Slovensku obzvlášť milým Vladimírom Léblom) a letmé stretnutia práve na tých ostrovčekoch normality, akými boli napríklad zdanlivo „únikové“ konferencie o hudobnej výchove v slovenskej Nitre. Tu – paradoxne – mohli českí kolegovia „konať dobro“, o akom sa nám dnes v zdevastovanej oblasti výchovy k hudbe ani nesníva a ktoré by neboli mohli konať doma.

Dvojica Fukač-Poledňák sa v priebehu tých rokov stala pre mňa – a nielen pre mňa – legendou, ale aj oporou. A akékoľvek neraz neprekonateľné prekážky stáli pred mnou a mojimi súputníkmi v oblasti súčasnej hudobnej kultúry, ktorí sme mali stále „dýku v chrbte“ a dnes sa musíme, žiaľ, pozerať na trosky našich nádeji a snažení, z tohto dueta som čerpala poznatky, európsky rozhľad v aktuálnych muzikologických a kritických otázkach, postoje, ktoré svojou argumentačnou silou a zreteľnosťou formulácií vždy stáli pevne na zemi a neskĺzli ani do ideologických vulgarizácií, ani do prázdnej technológie vedy, ktorá bola odvrátenou stranou toho prvého. A dokonca aj konkrétnu záštitu a ocenenie svojho snaženia, ktoré dokázali postrehnúť z iného konca republiky. Oni (a ďalší Čech, hamburský Vladimír Karbusický) boli pre mňa na úrovni vzťahu Čechov a Slovákov tým „starším bratom“, ktorého teóriu som rozpracovala v publikácii *Tradícia, modernosť a súčasná hudobná kultúra*, oni asistovali pri mojej habilitácii i inaugurácii na Masarykovej univerzite, kde som zažila zvlášť na úrovni celouniverzitnej vedeckej rady jedinú pravú akademickú pôdu. A zvlášť Ivan Poledňák bol a dodnes je tým priateľským, ale aj neúprosne kritickým partnerom, akého si v otvorenom a zmysluplnom vedeckom snažení predstavujem.

¹ *Der Fall Jan Klusák im Kontext der tschechischen Musik der 2. Hälfte des 20. Jh.* (in: Posledných 30 rokov: idey, osobnosti, hodnoty novších hudobných dejín, zborník z medzinárodného sympózia 2001, Bratislava: Orman, 2001).

Pravda, spočiatku bol Jirko Fukač tou srdcu blízkou, planúcou iskrou, ktorá svojim espritom a ľudským teplom – máločo mi tak chýba, ako jeho (naše) spoločné aktivity a skoro dennodenná mailová korešpondencia – ožiarovala chabý plamienok aktuálnych (nie archiválnych) vedeckých snažení, tak zriedkavých v muzikologickej societe na Slovensku.

Vzal mňa a mojich žiakov do tandemu svojich medzinárodných aktivít, prezentovali sme sa ako dve príbuzné muzikologické školy. Z Čiech a predovšetkým od koncepcnej dvojice prichádzal na Slovensko aktuálny medzinárodný hudobnovedný kontext. Bez nehnúce žltej historicko-systematickej trilógie *Hudební věda* ťažko bolo v tej dobe možné získať tak zasvätený, vecný, hĺbkový a pritom vo veľkej väčšine netendenčný obraz s obľubou všemožne (a skôr do nemožnosti) systematizovanej a škatuľkovanej „vedy o krásnom umení“. Nekonečný samoúčelný „systematický“ a súpisový brak, ktorý sa lavínovite rozšíril práve dnes, keď už tí malomyselní nemajú k dispozícii ideologické kormidlo, v týchto a ďalších prácach autorskej dvojice nikdy neskĺzol do priepasti slabomyseľnej ideológie, alebo pseudovedeckej únikovosti. Hoci musím priznať, že ako „prízemný“ historik novších hudobných dejín, držiaci sa v duchu obľúbeného bratislavského profesora na Univerzite Komenského Jozefa Kresánka hudobného diela ako základného fundamentu pre všetky ďalšie (akustické, fyziologické, psychologické, estetické, sociologické a iné aspekty a vzťahy hudby), som „komunikačný záchvat“ Jirku Fukača a ani úctyhodné pojmoslovné syntézy Poledňák-Fukač zvlášť ako človek, pripútaný v komunistickom režime na hudobné dielo „v ohrození“, nikdy nedokázala stráviť. Ohrozenie hodnôt hudobného diela bolo v tej dobe tak veľké, že akákoľvek, aj vedecky zdôvodnená relativizácia pojmu „hudobné umenie“ znamenala pre mňa len jeho ďalšie ohrozenie.

Naopak, Poledňákov *Stručný slovník hudební psychologie* by mohol vychádzať stále a je, ako ďalšie jeho práce z oblasti hudobnej pedagogiky, estetiky a na moju veľkú radosť už i dnes tak atraktívnej biografistiky v oblasti súčasnej hudby, nevyčerateľnou pomocou „vedeckosti“ pri tak prepotrebnej reflexii súčasnej hudby, tejto popolušky, zbavenej postupne pred Novembrovou revolúciou posledných zvyškov dôstojnosti, čoho dôsledky bolestne pociťujú jej tvorcovia dodnes.

Na rozdiel od Čiech, kde aspoň prebehli rehabilitácie a režimom nivočení neprispôsobiteľní umelci dosiahli satisfakciu a dodatočné docenenie, na Slovensku zatiaľ víťazí lož a nie pravda. Namiesto rehabilitácie hodnôt deje sa dokonca práve v týchto dňoch, keď sa snažím napísať niečo zmysluplné na poctu Ivana Poledňáka, presne po tridsiati rokoch od fatálneho roku 1976, keď strana vytvorila dokonale manipulované nedýchatelné skladateľské geto (čiže lokálnu týždňovú prehliadku novej slovenskej hudby k významným oficiálnym výročiam), jeho „epochálna“ reinkarnácia (pod príznačne „prefarbeným“ názvom Epoché) a spolu s tým „rehabilitácia“ osobností a zásluh stalinistov, normalizátorov, i tých s „druhou dôverou“, čo sa v chvíľkovom šoku zmohli na nejaké „stínové“, dnes pravdaže do neba vychvaľované dielo, pričom potom boli ako normalizátori najhorlivejší. A pseudoumelcov, pre ktorých sa našla náhražka za chválu umenia – chvála „remesla“. Tí najlepší z generácie 60. rokov, čo najradikálnejšie odmietli nezmyselnú ideológiu a niesli

za to dôsledky mnohoročnej exkomunikácie, vegetujú v širokom fronte, tak ako pred tridsiatimi rokmi, opäť na okraji.

Ivan Poledňák, ktorého texty tak obdivujem, neomylne siahol v svojej kongeniálnej monografii práve jedného z týchto nekompromisných, Jana Klusáka (*Vášň rozumu*) k tým hodnotám, ktoré dnes, zdá sa, zanikajú v spleti postkomunistického myšlienkového, morálneho a finančne nenásytného komerčného marazmu. A vo všeobecnej neprehľadnosti a nejasnosti orientácie.

V čase, keď umelecká osobnosť ustúpila v diele do pozadia, ale žiada sa, aby na seba všemožne mediálne upozorňovala (napríklad v štýle Knížáka), keď z umenia miznú zvyšky minulej krásy a očarenia „veľkým tajomstvom“, ktoré bolo vždy výsadou veľkej hudby, sofistikovaného kompozičného majstrovstva, filigránskej jemnosti, nevtieravého humoru a pôvabu, a do popredia sa derie banalita, alebo priamo gýč, neokrôchanosť a eklektická hrubosť, ktorá kričí po uznaní a chce zapôsobiť za každú cenu, vyšla z pera Ivana Poledňáka knižka o umelcovi, ktorý všetkým týmto dnešným symptómom „nehudby“ dokonale protirečí.

O bytí a nebytí elitnej hudby, ako nazýval tú svoju jeden z posledných jej veľikánov, nedávno zosnulý György Ligeti, nemôže totiž ani v dnešnom chaotickom a hektickom koncertnom blázinci rozhodovať mediálne hocijako príťažlivé šaškovanie, ale jedine odborné prostredie, ošetrovanie tejto tvorby a autorov muzikológiou, kongeniálna interpretácia a v neposlednom rade u nás, na „Východe“, kde umelec znášal komunistický teror a izoláciu a má zrazu žiariť v reflektoroch svetového uznania, keď už nemá ani auru martýria, aj kus nefalšovaného vlastenectva. Stačí sa poobzerať okolo seba a pri všetkej skepse vidieť, že je to možné. Ak vezmeme hoci množiace sa geniálne nahrávky „nehrateľných“ Ligetiho diel, štyri obsiahle monografie, z výnimkou prvej, rannej, prakticky súčasné, každú z iného pohľadu, z iných metodologických východísk osvetľujúce poetiku skladateľa. Rovnako predstavuje kus nefalšovaného priateľstva a spolupatričnosti to, keď hviezdny interpret (Pierre-Laurent Aimard) príde na festival do Bratislavy (Melos-Étos) predviesť tieto fenomenálne, ale zároveň extrémne náročné diela, za symbolický honorár. A len slepý môže nevidieť, že dnes môže celý hudobný svet počuť diela veľikánov tzv. poľskej školy na CD nosičoch, ktoré by nikdy nevznikli bez masívnej podpory samotných Poliakov a ich kultúrnej politiky, zameranej na zahraničnú prezentáciu vlastného, súčasného, čiže aktuálneho hudobného umenia.

V našich krajinách sa elitná súčasná hudba – zostaňme už pri tomto označení, aj keď sa Ivanovi Poledňákovi asi nebude páčiť – musela vždy zubami nechtami predierať cez bariéry nepochopenia, ideológií, hlúposti a komerčnej prevádzky. S pôžitkom som si prečítala túto pôvabnú, hoci napohľad vecnú, nesentimentálnu a v všetkým vedeckým príslušenstvom, predovšetkým rozsiahlou pramennou základňou podkutú prácu o mojom obľúbenom autorovi a hercovi z čias mladosti a avantgardného nadšenia. Zvlášť zábavné bolo pre mňa spojenie Poledňákových výsledkov z oblasti psychológie a estetiky s charakteristikou tak malebnej a do schém bežných monografií ťažko zaraditeľnej osobnosti. Pri všetkej rezervovanosti a odstupe – hoci Poledňák sa s Janom Klusákom roky pozná a priateli – vznikol tak plastický portrét, aký prináša len málokto z pomerne zriedkavých

monografií žijúcich autorov. Poledňákova *Vášeň rozumu* sa z toho, čo poznám, zreteľne vymyká, a to nielen v tých pasážach, kde sa tak harmonicky spája vedeckosť a náhľad so sympatizujúcou, ba i kritickou charakteristikou, ale predovšetkým tým, čo je odpoveďou na rétorické otázky, položené na začiatku tohto textu: čo má vedec par excellence Ivan Poledňák spoločne s tou živou a dnes tak podceňovanou, doslova na okraji spoločenského záujmu vegetujúcou súčasnou hudbou a jej tvorcami a priaznivcami?

Odpoveď znie: presvedčenie o hodnotách, zreteľné profesionálne a s tým spojené mravné kritériá. Tie rozhodujú – rovnako u vedca, umelca, kritika. U systematikov to zďaleka nie je samozrejmosťou. Poznám takých, čo vytvorili grandiózne monstrosystematizácie a z tejto vedeckej „výšky“ nahliadajú na hudobné dielo, najmä to súčasné, s neporozumením a tendenčne. Hodnoty ich nezaujímajú, nevidia ich. Nebolo a nie je veľa takých, ktorí vždy neomylnne smerovali k hodnotám a k humanite: legendárnym sa stal dnes žiaľ už nežijúci popredný hamburský zakladateľ systematickej muzikológie v 70. rokoch na tejto fakulte, ale aj jeden z vedúcich duchov pokrokového avantgardného pohybu v 50–60. rokoch v jednom rade s umelcami, Hans-Peter Reinecke. Zo súčasných popredných psychológov sa mi s Poledňákom spája Rakušan (profesor na Hochschule für angewandte Kunst in Wien) Manfred Wagner, ktorého psychologické analýzy umeleckých osobností, vrátane skladateľov minulosti i súčasnosti, sú navyšosť originálne a sú prínosom do zabehaných stereotypov a predstáv o tvorivých individualitách.

Takou je i Poledňákova kniha o Janovi Klusákovi. Záverom odcitujme niekoľko autorových hodnotiacich postrehov. Vypovedajú aj o ňom samom, o jeho postojoch a presvedčení o poslaní umelca a umenia, o tom, že toto nie je zbavené etického rozmeru a postihnuteľné technologickými popismi od taktu k taktu: „(...) Jan Klusák stál od samého začiatku v českom hudobnom prostredí proti zideologizovanej estetike či poetike v opozícii, najzreteľnejšie a umelecky i teoreticky najartikulovanejšie (...). Bol v Čechách prvým, alebo jedným z prvých, ktorí sa zreteľne vzopreli nanucovaným normám hudobnej tvorby a hudobnej prevádzky. Rovnako nikdy nekoketoval s režimom a jeho inštitúciami – veď až v priebehu 60-tych rokov, v ovzduší určitého „oteplovania“ sa stal kandidátom členstva vo Zväze československých skladateľov a veľmi skoro z neho bol po sovietskej okupácii v roku 1968 i odstránený. Úzkostlivo sa držal svojho „hudobného remesla“ a keď už nemohol proti dobovej ideológii a jej estetickým tézám bojovať priamo, predkladal vo svojich literárnych prejavoch, t. j. vo svojej publicistike pozitívne príklady v zmysle exegézy diel „svojich“ majstrov, tj. Stravinského, Hindemitha, Mahlera, Berga atď., resp. princípov svojej hudby. (...) Tvorba tej doby pôsobí dnes ako akýsi „eintopf“, (...) kuchárom chýbali medzinárodné skúsenosti a medzinárodná konfrontácia, nemali k dispozícii či nesmeli používať mnohé prísady, stravníci nijaké špeciality ani nepožadovali. Inými slovami, národné hospodárstvo, ale i národná kultúra boli zosnované na princípe autarkie, pestovali sa pocity sebauspokojenia, nehľadalo sa na stratu vývojovej dynamiky, na zglajchšaltovanie hodnotových kritérií.“ Klusákove postoje a orientácia tak znamenali „nastavenie nového meradla, nielen štýlového, ale i etického, vlastne kvalitatívneho vôbec: nadradenie etickej stránky tvorby nad pragmatické aspekty jej uvádzania, úspechu, popularity; čo najväčšiu dištanciu od inštitúcií a mechanizmov komunistického režimu;

koncentráciu na vlastné umelecké úsilie a dielo (...); schopnosť teoretickej reflexie východisk a vlastných tvorivých postupov a výsledkov; jasnú štýlovú orientáciu a dôslednosť tvorivej cesty; tvorbu, ignorujúcu dobové režimové tendencie, čiže požiadavky ‚správneho‘ ideologického zakotvenia a priamočiarej politickej využiteľnosti hudby. (...) Klusák nikdy nenapísal žiadnu dobovo príznačnú, socializmus oslavujúcu masovú pieseň, kantátu, operu, programovú ‚budovateľskú‘ skladbu atď. (...) Klusák zapadá do postmodernizmu prelomu tisícročia v inom zmysle slova modernizmus, totiž v zmysle plurality tendencií. Aj tu predstavuje jav určite nie tuctový, jav umelca, ktorý je cieľavedomým nositeľom tradícií humanizmu a nekomerčnej kultúry, umelca, ktorý rozvíja svoju osobnosť i tvorbu organickým rastom, umelca s ľudskou i štýlovou chrbticou, umelca, ktorý si uvedomuje mravnú zodpovednosť svojho poslania, i keď pôsobí ‚len‘ na poli vážnej hudby, ktorá je vytláčaná na okraj pozornosti médií i celej spoločnosti. Umelca, ktorý – mimochodom, podobne ako už zmienený Brahms – veľmi spochybňuje jednoduché delenie účastníkov dejín na ‚revolucionárov‘ a ‚tradicionalistov‘. V umení a u umelcov je dôležité jediné: hodnota prameniaca z talentu, schopnosti nájsť svoju cestu, vydržať (...).“

Ako motto portréту Jana Klusáka v pripravovanej knihe o tzv. hudbe Východu (čiže tej, čo prešla traumou komunizmu) som použila Klusákov výrok: „V tomto režime je možné mať buď ambície, alebo zásady, oboje možné nie je.“ Zdá sa mi, že vo výnimočných prípadoch, ako je tento, to predsa len možné bolo. Práve preto som použila označenie „prípád“ Ivan Poledňák.

Ivan Poledňák, vydržte aj naďalej, potrebujeme vás!

„DER FALL IVAN POLEDŇÁK“ IN DEM KONTEXT DER GEGENWÄRTIGEN SLOWAKISCHEN MUSIKKULTUR (BEI DER GELEGENHEIT EINES LEBENSJUBILÄUMS)

Zusammenfassung

Die Überschrift ist eine Paraphrase des Titels des gleichnamigen Aufsatzes von Ivan Poledňák über den zeitgenössischen tschechischen Komponisten, des vom kommunistischen Regime exkommunizierten Jan Klusák auf dem Melos-Ethos Symposium in Bratislava. Ivan Poledňák war zwar nicht exkommuniziert, ist aber schon während des totalitären Regimes zur wissenschaftlichen und moralischen Autorität geworden. Die Autorin als Teilnehmerin der Avantgarde der 60-er Jahre preist persönlich die Poledňáks Stellungnahme zu diesem, von Regime lange proskribierten Bereich und drückt ihre Bewunderung und Hochachtung ihm gegenüber aus.

„PRÍPAD IVAN POLEDŇÁK“
V KONTEXTE SÚČASNEJ HUDOBNEJ KULTÚRY
(K ŽIVOTNÉMU JUBILEU)

Shrnutí

Titul je parafrázou na rovnomenný príspevok Ivana Poledňáka o súčasnom českom skladateľovi, komunistickým režimom exkomunikovanom Janovi Klusákovi na sympóziu v rámci festivalu Melos-Étos v Bratislave. Ivan Poledňák síce nebol exkomunikovaný, ale dokázal sa tiež stať už v totalitnom režime vedeckou a mravnou autoritou. Autorka ako aktérka avantgardy 60. rokov veľmi osobne hodnotí aj Poledňákove postoje v tejto režimom dlho proskribovanej oblasti a vyjadruje mu obdiv a úctu.